

Загальне визначення прав людини та історія розвитку ідеї прав людини

Витоки щодо розуміння поняття «право» лежать у філософських ідеях, теоріях, доктринах, які з часом еволюціонували в юридичні принципи та судову практику.

Єдиної і вичерпної відповіді на запитання, що таке «право», не існує, аналіз дефініцій дає можливість виділити такі особливості його розуміння :

- право як принцип формальної рівності людей у суспільних відносинах;
- право як загальна і необхідна форма свободи у суспільних стосунках людей;
- право як вияв загальної справедливості.

Відповідно, змістовними компонентами права, його об'єктивними сутнісними особливостями, принципами є формальна рівність, єдиний масштаб, рівна міра свободи індивідів та загальної справедливості, які загалом виражають сенс і специфіку права, фіксують специфіку права як самостійної сутності.

Поняття «рівність» репрезентує певну абстракцію, є наслідком свідомого абстрагування від відмінностей, властивих об'єктам, що зрівнюються.

Критерієм правового зрівнювання є свобода індивіда в суспільних відносинах, що визнається й утверджується у формі його правоздатності та правосуб'єктності. У цьому полягає специфіка правової рівності та права загалом.

Право як форма відносин за принципом рівності не усуває початкових відмінностей між людьми, а лише їх формалізує за єдиним критерієм, трансформує невизначені фактичні відмінності у формально визначені права вільних, незалежних, рівних індивідів.

Отже, право – це лише рівний для різних людей формалізований шлях до набуття прав на різні речі, предмети, блага, а не їх роздавання кожному.

Загальна характеристика права:

- права людини – це її правові можливості;
- права та свободи людини і громадянина розуміються як природні;
- права і свободи людини і громадянина є невід'ємними;
- права і свободи людини і громадянина є необхідними для її нормального існування і розвитку;
- права людини і громадянина мають бути загальними і рівними для кожного;
- права і свободи людини і громадянина повинні визнаватися та гарантуватися державою в обсязі загально визнаних міжнародних стандартів.

Концепція прав людини включає в себе два поняття цієї ідеї і дві групи прав. Перше полягає в тому, що невід'ємні і невідчужувані права належать людині, тому що вона людина. Це моральні, природні права, які впливають з самої людської природи кожного індивіда, і призначення їхнє в тому, щоб підтримувати в людині почуття власної гідності, основою таких прав є природний порядок. До другого поняття належать юридичні права, які встановлюються відповідно до нормотворчих процесів, які відбуваються як на національному, так і на міжнародному рівні, основою подібних прав є згода тих, на кого ці права розповсюджуються.

Права людини принципово відрізняються від інших прав за двома аспектами:

- вони характеризуються тим, що належать кожній людині тільки через її людську природу, у визначених законом межах вони є невід'ємними, особи можуть їх застосовувати і користуватися ними рівною мірою;
- основні обов'язки, що впливають з прав людини, покладені на держави та їх уряди, а не на інших людей.

Ідея того, що люди володіють невід'ємними правами, корениться в багатьох культурах і стародавніх традиціях. Цінності, втілені в правах людини, не є ні «західним винаходом», ні винаходом ХХ століття. Вони є

реакцією на всесвітні потреби людей і на пошук справедливості. Усі суспільства мають свої ідеали і системи забезпечення справедливості, чи в усних чи в письмових традиціях, хоча не всі ці традиції збереглися.

Прикладами формування та розвитку прав людини і громадянина в історичному аспекті є:

- Звід законів царя Хаммурапі у Вавилонії (близько 2000 до н. е.) був першим писаним кодексом законів, заснованих царем Вавилону. У ньому давалася обітниця «здійснювати в царстві справедливе правління, винищувати злих і жорстоких, не дозволяти сильним пригноблювати слабких, просвіщати країну і сприяти благополуччю народу».

- Слова давньоєгипетського фараона (близько 2000 до н. е.), який давав вказівку своїм підлеглим: «Коли з Верхнього або Нижнього Нілу приїжджає прохач, зробіть так, щоб все проходило відповідно до закону, щоб був дотриманий звичай і поважалися права кожної людини».

- Хартія Кіра (близько 539 р. до н. е.) була складена царем Персії для народу його царства і визнавала права на свободу, безпеку, свободу пересування, а також деякі соціальні та економічні права.

- Учіння Конфуція (500 ст. д. н. е.) містить концепцію дітей або співчуття та любові до інших. Конфуцій казав: «Того, чого собі не бажаєте, не робіть іншим». Деякі експерти вважають, що конфуціанство заклало підґрунтя для ідей щодо прав людини.

- Імам Алі Ібн Аль Хуссеїн написав Епістолу по правам на початку VIII століття нашої ери. Наскільки нам відомо, цей лист – перший документ, який впорядковує головні права, як вони сприймалися на той час, і перша спроба, яка не порівнює концепцію прав в їх негативному аспекті. Епістола методично перераховує 50 таких прав. Вони створені в дусі, зосередженому на ранніх ісламських заповідях.

- Хартія ду Манде (1222 н. е.) і хартія де [Kurukan Fuga](#) (1236 нашої ери), засновані на систематизації усних традицій із Західної Африки,

підтверджують такі принципи, як децентралізація, збереження навколишнього середовища, прав людини і культурної різноманітності.

- Африканський світогляд «убунту» в своїй сутності включає все, що означає бути людиною. Убунту, підкреслює повагу до всіх членів громади, гостинність і шляхетність. Поняття про Убунту підсумоване в цьому: «Людина є нею лише через інших людей». Ця думка має глибинний сенс для прав людини. Якщо ми люди лише через інших, тоді нелюдяність до інших також позбавляє нас самих гуманності – звідси потреба просувати права інших, прощати й отримувати прощення та поважати права інших людей.

- У 1215 р. англійські вельможі і духівництво змусили короля Англії підкорятися закону, розробивши Велику Хартію вольностей (Магна Карта). Магна Карта захищала лише права привілейованих (шляхтичів) і тому не стосувалася прав людини як таких. Він став широко цитованим документом про захист вольностей, тому що являв собою обмеження королівської влади та визнання свобод і прав інших людей.

- У 1689 році Парламент прийняв закон, в якому заявлялося, що він більше не терпітиме королівського втручання у свої справи. Цей документ, відомий як Білль про права, забороняв монарху припиняти дію законів без згоди парламенту, обумовлював вільні вибори членів парламенту і декларував, що свобода слова в парламенті не могла бути оскаржена ні в судах, ні де-небудь ще.

- Хьюг де Грут (1583–1645 рр.) має стосунок до запровадження міжнародного права. Його книжка «Про закони війни і миру» пропонує систему загальних принципів, заснованих на «натуральному праві», яке, на його думку, має об'єднати всі нації, незалежно від місцевих законів та звичаїв. Впродовж 17 і 18 століть в Європі деякі філософи розвинули далі концепцію «натуральних прав».

- Джон Лок (1689) розвинув теорію, що кожна людина має певні права, які походять від власної природи, а не від уряду і його законів. Законність уряду, фактично, засновувалась на тому, що він надавав ці природні права.

Ідея, що ці природні права повинні надати право людям на певний правовий захист, набула більшого поширення і знайшла своє відображення в конституціях деяких країн. Права людини переформулювали цю ідею, а також довели те саме стосовно відносин між урядами і громадянами.

- У 1776 році більшість британських колоній у Північній Америці проголосили незалежність від Британської імперії в Декларації Незалежності Сполучених Штатів. Вона здебільшого базувалася на «природному праві» теорії Лока і Монтеस्क'є. На основі переконання про сутність обмеження державної влади і захисту свободи Декларація пропагувала такі поняття: невід'ємні права; захист особистих прав; свобода слова, преси, петицій і зібрань; недоторканність приватного життя; належні правові процедури; рівність перед законом і свобода віросповідання.

- У 1789 році французи скасували монархію і заснували першу Французьку Республіку. Французька Декларація Прав людини і громадянина взяла свій початок від революції і була написана представниками духівництва, дворянства і звичайних людей, які написали її, щоб втілити думки діячів Просвітництва, таких як Вольтер, Монтеस्क'є, енциклопедистів і Руссо. Декларація критикувала політичну і правову системи монархії і визначала природні права людини, такі як «свобода, власність, безпека і право на протидію гнобленню». Вона замінила систему аристократичних привілеїв, яка існувала за монархії, принципом рівності перед законом. Її терміни рівності і теоретична концепція рівних прав, однак, потребувала часу для практичного застосування. Суспільство було глибоко нерівним, а забезпечення її виконання тривало б цілі покоління.

Міжнародне співробітництво у сфері захисту прав людини.

У XIX і XX століттях низка проблем зі сфери прав людини привернула широку увагу і стала розглядатися на міжнародному рівні, починаючи з таких питань, як рабство, кріпосне право, жорстокі умови праці та дитячої праці. Приблизно до цього часу належить і прийняття перших міжнародних угод, що відносяться до прав людини. Хоча пропонуючи корисний захист,

основою таких угод були взаємні зобов'язання між державами. Це знаходиться в різкому контрасті з сучасними угодами з прав людини, де такі зобов'язання належать безпосередньо власникам індивідуальних прав.

- В Англії та Франції рабство було оголошено поза законом приблизно на початку XIX століття, а в 1814 році британський і французький уряди підписали Паризький договір про співпрацю з метою припинення работоргівлі. На Брюссельській конференції 1890 року був підписаний Акт проти рабства, який пізніше був ратифікований вісімнадцятьма державами, заявивши цим про свій намір покласти край трафіку африканських рабів.

- Це, однак, не стосувалось примусової праці і постійних і жорстоких умов праці. Навіть 1926 року Міжнародна Конвенція Рабства мала на меті скасування рабства в усіх його формах, але не впливала на загальну практику примусової праці аж до кінця сорокових.

- Створення Міжнародної організації праці (МОП) у 1919 році відображає переконання в тому, що універсальний і тривалий мир може бути досягнутий лише тоді, якщо заснований на соціальній справедливості. МОП розвинула систему міжнародних стандартів праці, що відстоювали пристойну і продуктивну працю, свободу, рівність, безпеку і гідність.

- Однією зі сфер роботи МОП були заходи, спрямовані на боротьбу проти дитячої праці, особливо в її найгірших виявах. Ця робота стосується багатьох напрямків діяльності у цій сфері і до сьогодні, включаючи сприяння укладенню міжнародних угод з дитячої праці, таких як Конвенція МОП номер 182 щодо найгірших форм дитячої праці і Конвенція МОП номер 138 щодо мінімального віку працевлаштування.

- Протягом 1899–1977 років було прийнято низку важливих угод у сфері міжнародного гуманітарного права, ознаменувавши ще одну сферу раннього співробітництва між державами. Міжнародне гуманітарне право врегульовує ведення збройних конфліктів. Права людини можуть застосовуватися паралельно з міжнародним гуманітарним правом у багатьох сферах, наприклад, у ставленні до в'язнів. Однак міжнародне гуманітарне

право більше спеціалізується і деталізує все, що стосується багатьох інших питань під час конфліктів, наприклад, дозволене використання зброї і військової техніки.

Ідея захисту прав людини від зловживань урядової влади через закон стала набувати ширшого схвалення в ХХ столітті. Так у Західній Європі та Північній Америці профспілки добилися затвердження законів, що гарантували робітникам право на страйк, встановили мінімальні вимоги до умов і тривалості праці, добилися заборони або законодавчого регулювання дитячої праці. Рух за права жінок добився однакового права голосу для представників усіх статей. Національно-визвольні рухи призвели до вигнання колонізаторів із багатьох країн.

Заснування Міжнародного комітету Червоного Хреста в 1864 та перші Женевські конвенції 1864 року заклали основу міжнародного гуманітарного права, що отримало подальший розвиток після двох світових воєн. Особливо після створення Ліги Націй і Міжнародної організації праці та їх роботи у сфері прав меншин, праці та інших питань виникло масове їх закріплення в законодавчих документах різних країн. Важливість систематизації цих прав у письмовій формі вже була визнана країнами і, таким чином, описані вище документи стали ранніми попередниками багатьох сучасних угод з прав людини.

Події Другої світової війни вивели права людини на міжнародний рівень. Жахливі звірства, скоєні під час цієї війни, в тому числі голокост і масові воєнні злочини, спричинили виникнення наступного органу міжнародного права, і насамперед, створення прав людини такими, які нам відомі нині.

Статут Організації Об'єднаних Націй, підписаний 26 червня 1945 р., відобразив це положення. Статут заявляє, що основним завданням ООН є «позбавити прийдешні покоління від лиха війни» і «знов утвердити віру в основні права людини, гідність і цінність людської особистості, рівноправність чоловіків і жінок».

Загальна декларація прав людини була розроблена Комісією з прав людини ООН і прийнята Генеральною Асамблеєю 10 грудня 1948 року. Всесвітня Декларація прав людини, без сумніву, є новаторською і продовжує слугувати як найважливіший глобальний інструмент по правам людини. Хоча не будучи досі юридично обов'язковою, ВДПЛ послужила спонуканням поза численними зобов'язаннями щодо прав людини, чи на національному, регіональному або міжнародному рівнях. Відтоді низка ключових інструментів, які гарантують її принципи, також були розроблені і погоджені міжнародною громадою.

У результаті наукової систематизації прав людини в історичному огляді з'явилася теорія трьох поколінь прав людини.

Перше покоління прав людини – невідчужувані особисті громадянські і політичні права (право на свободу думки, совісті, релігії, участь у здійсненні державних справ, на рівність перед законом. Право на життя, свободу, безпеку, право на свободу від довільного арешту, затримання або вигнання, право на гласний розгляд справи незалежним і неупередженим судом). Особисті та політичні права набули юридичної форми спочатку в актах конституційного національного права і в актах міжнародного права.

Перше покоління прав людини є основою індивідуальної свободи і кваліфікується як система негативних прав, що зобов'язують державу утриматись від втручання у сфери, врегульовані цими правами.

Відлік першого покоління прав людини можна вести з періоду встановлення юридичної рівності, коли зруйнувалися станові рамки середньовічного суспільства. На цей період припадають розвиток буржуазних відносин і утвердження буржуазного суспільства з його законодавчими актами. Саме в цей час рівноправність з ідеальної категорії почала втілюватись у реальну дійсність, набувши законодавчого оформлення.

Друге покоління прав людини – це позитивні, основні права яких виявляються в поглибленні особистих (громадянських) і розвитку соціально-економічних і культурних прав (право на працю, відпочинок, соціальне

забезпечення, медичну допомогу), формувались у процесі боротьби народів за поліпшення свого економічного становища і підвищення культурного статусу. Такі права не можуть бути реалізовані без організаційної, координуючої та інших форм діяльності держави

Третє покоління прав людини можна назвати солідарними (колективними), правами всього людства (право на мир, безпеку, незалежність, на здорове навколишнє середовище, на соціальний і економічний розвиток як людини, так і людства в цілому). Становлення цих прав пов'язане із національно-визвольним рухом країн, що розвиваються, а також із загостренням глобальних світових проблем після Другої світової війни.

Концепція «третього покоління прав людини» виникла в середині 70-х років і є однією з відомих теорій, що вплинули на розробку і прийняття актів, прийнятих у рамках ООН. Ця концепція породила широку дискусію про права людини, в результаті якої була переосмислена сучасна правова конструкція прав людини. З одного боку, третє покоління прав людини називають колективними правами або «правами народів». З іншого боку, це спеціальні права, адресовані певним соціальним групам, які потребують додаткових гарантій захисту своїх прав з боку національних держав і світової спільноти в цілому. До них відносять право на свободу від дискримінації за статевою, расовою, віковою, національною ознакою. Як носії цих прав виступають діти, жінки, інваліди, молодь, біженці, представники національних і расових меншин та ін. Основні заперечення проти легітимізації прав названої категорії осіб (у числі яких жінки) як прав людини, пов'язані з небезпекою розмивання вихідної ідеї – ідеї природних прав, якими всі люди володіють рівною мірою. Відповідно до загальної теорії права, то права людини мають загальний і універсальний характер. Універсальність і загальність прав людини полягає в тому, що вони належать усім людям. Незважаючи на наявність історичних, культурних і релігійних відмінностей, кожна держава, незалежно від його політичної, економічної і

культурної системи, зобов'язана заохочувати і захищати всі права людини, включаючи права людини жінок.

Отже, сучасне розуміння прав людини сформувалося після Другої світової війни і кульмінацією процесу законодавчого закріплення прав людини і громадянина було проголошення «Загальної декларації прав людини», в якій проголошується, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю й повинні діяти один щодо іншого в дусі братерства.